

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Вивчаються джерела виникнення ризиків оподаткування, здійснюється їх класифікація за якісними ознаками. Запропоновано механізми моніторингу та ідентифікації податкових ризиків. Проаналізовано основні заходи щодо зменшення податкових ризиків.

Изучаются источники возникновения рисков налогообложения, осуществляется их классификация по качественным признакам. Предложены механизмы мониторинга и идентификации налоговых рисков. Проанализированы основные меры снижения налоговых рисков.

The tax risks sources and their classification according to qualitative criteria are studied. Mechanisms of monitoring and identifying tax risks are proposed. Main measures of tax risks reduction are also analyzed in the article.

Ключові слова: податковий ризик, ризик-менеджмент, антиризикові заходи, автоматизована система роботи з податковими ризиками, ризико-орієнтована система адміністрування податків (РОСАП).

У будь-якому економічному процесі можна виявити фактори ризику, які існують в силу об'єктивних категорій конфліктності та невизначеності, що притаманні економіці, а також відсутності вичерпної інформації на момент оцінювання та прийняття рішень.

Податкові ризики, як різновид фінансових ризиків, є невід'ємною складовою фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій. Податковий ризик-менеджмент дедалі активніше проявляється як на мікрорівні, так і на макрорівні, оскільки нестабільність механізму оподаткування, непрогнозованість тенденцій розвитку податкової системи ставить платників податків у нестійкі умови, стимулює асиметрію податкової інформації.

Сукупність всіх перелічених факторів обумовлює необхідність дослідження механізмів управління ризиками в сфері оподаткування, вжиття максимально ефективних заходів, які б дозволяли певною мірою спрогнозувати настання ризикових подій, а також розробку шляхів зменшення їх негативного впливу та можливості уникнути їх в майбутньому, і таким чином удосконалити вітчизняну фіскальну систему.

Серед науковців, що займаються вивченням особливостей ризиків податкової системи, варто виділити В.Л.Андрущенка, І.Т.Балабанова, В.В.Вітлінського, О.М.Десятнюк, І.О.Луніну, О.М.Тимченко.

Як підкреслює О.М.Десятнюк [2], на сучасному етапі розвитку фінансової науки дана проблема досліджена недостатньо через відсутність єдиного системного підходу до питань джерел податкових ризиків та їх якісного аналізу. Тим не менше, всі податкові ризики повинні бути своєчасно ідентифіковані та оцінені і надалі враховуватися при прийнятті управлінських рішень як певним суб'єктом господарювання, так і державою загалом.

Цілями статті є висвітлення основних теоретичних засад щодо механізмів управління податковими ризиками та обґрунтування необхідності вжиття антиризикових заходів для покращення функціонування української податкової системи.

Перш за все варто визначити тлумачення поняття «податковий ризик», причому, на нашу думку, це поняття варто сформулювати на законодавчому рівні, можливо, навіть включити до Податкового кодексу України. Вітчизняні вчені розглядають податковий ризик як економічну категорію, яка відображає характерні особливості податкових відносин, об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності в процесах управління, оцінювання та прийняття рішень, що супроводжуються можливими загрозами та невикористаними можливостями на двох рівнях: на рівні держави та на рівні окремого суб'єкта господарювання.

Податковий ризик держави – це економічна категорія, яка характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності щодо забезпечення надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів, державних цільових фондів внаслідок можливого впливу (дії) низки об'єктивних та/або суб'єктивних факторів, неефективного адміністрування податків і порушень податкового законодавства. Податковий ризик держави є складним ризиком, тобто таким, що включає інші ризики, зокрема природно-кліматичні ризики (стихійні лиха), політико-економічні ризики (зміна або реорганізація політичної або економічної систем), ризики порушення податкового законодавства, операційні та організаційно-управлінські ризики [4].

Таким чином, податковий ризик держави можна розглядати як імовірність не отримати взагалі або ж недоотримати повною мірою чи отримати несвоєчасно всі заплановані податкові надходження. Така ситуація, коли реальні податкові надходження перевищують запланований показник, також вважається ризиковою, але, на нашу думку, малоімовірною.

Для платника податків податковий ризик – це можливе настання несприятливих правових наслідків в результаті дій або ж бездіяльності державних органів і органів місцевого самоврядування в частині оподаткування; він може бути спричинений як діями платника податків, так і зовнішніми чинниками [7].

Податковий ризик як складовий елемент фінансового ризику має низку характерних рис. Насамперед, такому ризику досить важко дати аналітичну оцінку. Пояснюється це волатильністю економічних умов та суб'єктивізмом прояву ризиків оподаткування. Крім того, вважається, що для більшості ризиків властива пряма залежність між ризиком та дохідністю. Але податковий ризик не має такої залежності з дохідністю, що є основною ознакою, яка відрізняє податкові ризики від інших видів ризиків [6].

Крім того, податкові ризики набули глобального характеру: зміни в податкових правовідносинах в одних країнах спричиняють певні наслідки для інших країн.

Важливо зазначити, що в процесі оподаткування, крім власне податкових ризиків, існують також супутні ризики, які прямо не пов'язані з величиною податків, але можуть істотно впливати на величину податкового навантаження – недотримання строків сплати податку або неправильне заповнення податкової документації. Тобто стає очевидним той факт, що для ефективнішого функціонування фінансово-господарської діяльності держави та платників податків і, як наслідок, податкової системи країни загалом необхідно розробляти певні антиризикові заходи.

Ризик-менеджмент повинен здійснюватися на кожному етапі, тобто під час

функціонування всіх рівнів, на яких приймаються рішення: 1) стратегічний – країна або підприємство загалом; 2) операційний – галузь держави або підрозділ чи сегмент бізнесу; 3) тактичний – конкретні процеси.

Першочерговим кроком для вибору методів зменшення податкового ризику є аналіз тих факторів, які його спричиняють: ендогенні вони чи екзогенні, прямої чи непрямой дії, ідеологічного, морального чи політико-економічного характеру.

Сучасні тенденції керування податковими ризиками полягають у вибудовуванні нових процедур для підвищення відкритості й прозорості за всіма аспектами податкової політики. У наш час науковцями прийнято виділяти такі основні групи антиризикових заходів: 1) превентивні (попереджувальні) – спрямовані на недопущення ризиків; 2) обмежуючі – спрямовані на стримування розростання масштабів ризику та зменшення втрат, яких неможливо уникнути (похідні від превентивних заходів); 3) компенсаційні – спрямовані на відшкодування втрат від ризику (похідні від обмежуючих заходів).

В управлінні ризиком саме превентивні заходи є першочерговими, оскільки дозволяють уникнути втрат, пов'язаних із ризиком; вони найбільш ефективні серед інших видів антиризикових заходів [2].

Об'єкт таких заходів – податкові ризики. Причинами, що впливають на виникнення податкових ризиків, є:

- ідеологічні – нерівність прав і обов'язків всіх учасників податкових правовідносин;
- правові – недосконалість податкового законодавства;
- економічні – низька правова культура платників податків, високе правове навантаження;
- моральні – висока корумпованість та тінізація економіки, низька професійна етика працівників податкової служби.

Обмежуючі заходи спрямовані на стримування розвитку ризику та зменшення величини втрат від його появи. Об'єкт таких заходів – розмір втрат від ризиків. Обмежуючі заходи спрямовані на усунення недоліків нормативно-правового, соціально-економічного та організаційно-управлінського характеру.

Компенсаційні антиризикові заходи мають на меті відшкодування втрат від ризику. Об'єкт таких заходів – частина втрат, яка може бути відшкодована. До компенсаційних заходів відносять притягнення до відповідальності порушників податкового законодавства та погашення податкового боргу [2].

Також важливим антиризиковим методом є передача ризику шляхом формування ефективної системи страхування усіх видів ризику. Щоправда, даний захід частіше використовується на мікрорівні, аніж на макро-

Ще одним методом зменшення впливу непередбачуваних ситуацій є диверсифікація податкових ризиків, яка дозволяє уникнути частини ризику та можлива при розподілі капіталу між різноманітними видами діяльності, або розширення території діяльності, де існують різні податкові умови (наприклад, офшорні зони). Але повністю звести податковий ризик до нуля, на думку автора, неможливо.

Реальними заходами, які покликані зменшувати податковий ризик, мають бути

збільшення рівня правової культури платників податків, покращення узгодженості дій податкових органів, підвищення компетентності працівників органів ДПС, зменшення корупційних чинників, встановлення постійного і неупередженого контролю за своєчасністю та повнотою сплати суб'єктами господарювання податків і зборів до бюджетів та державних цільових фондів, зменшення впливу людського фактор а зі сторони органів ДПС на їх господарську діяльність, створення сучасної інформаційно-аналітичної системи.

Важливо виділити ті заходи, які вже діють в органах ДПС України.

На даний час запроваджено та використовується автоматизована система роботи з податковими ризиками (АС АБПР), яка забезпечує якість відбору платників податків для перевірконої роботи органів ДПС України.

Також існує комісія із затвердження податкових ризиків, головою якої є начальник управління вдосконалення податкового аудиту Департаменту розвитку та модернізації державної податкової служби. Ця комісія за результатами перевірок формує дані щодо узагальнених результатів перевірок з використанням податкових ризиків [5].

Моніторинг податкових ризиків здійснюють такі підрозділи ДПС України: департамент податкового контролю; департамент прогнозування, аналізу, обліку та звітності; департамент внутрішнього контролю та аудиту.

Також розроблено картку податкового ризику, де в стандартній формі описана інформація про кожен відомий податковий ризик. Така картка дозволяє класифікувати ризики за певними ознаками та створити єдину базу даних податкових ризиків.

Таким чином, відбувається систематизація недоліків і порушень нормативно-правових актів суб'єктами господарювання у процесі діяльності, схем ухилень від оподаткування, загальних ознак, що можуть вказувати на наявність таких порушень, які на даний час відомі податківцям. За рахунок постійної контрольної роботи, в умовах нестабільного законодавства та виникнення нових видів, форм та методів господарської діяльності база даних постійно змінюється, доповнюється новими ризиками. При цьому деякі ризики можуть втрачати свою актуальність або видозмінюватись.

Окрім вищезазначеного, актуальним є питання щодо впровадження ризико-орієнтованого підходу щодо податкового управління та створення РОСАП – ризико-орієнтованої системи адміністрування податків. Для цього необхідно систематизувати понятійний апарат податкового ризик-менеджменту, утворити ідентифікаційну базу типів, класів, груп та видів ризиків, які властиві функціонуванню податкової системи [1].

Загалом управління податковими ризиками передбачає виконання таких заходів: 1) збір та опрацювання необхідної достовірної інформації для ідентифікації ризиків відповідно до їх виду та характеристик (проведення якісного аналізу); 2) визначення рівня ризику та його гранично допустимих меж, а також розміру можливих втрат (проведення кількісного аналізу); 3) визначення факторів, що впливають на податкові ризики; 4) вибір та використання

внутрішніх механізмів нейтралізації негативних наслідків ризиків; 5) організація моніторингу податкових ризиків [3].

Завершальним підсумовуючим етапом управління податковими ризиками є формування відповідної податкової політики та підходів з управління ризиками.

Необхідність забезпечення наповнення дохідної частини бюджету ставить перш за все перед податковими органами завдання щодо вдосконалення системи адміністрування податків, яка передбачає створення умов для зменшення податкового ризику для кожного окремого суб'єкта господарювання і, внаслідок цього, зменшення ризику податкової системи загалом.

Список використаних джерел:

1. Вітлінський В.В. Методологічні основи управління ризиками у адмініструванні податків / В.В. Вітлінський, О.В. Редич // Науковий вісник НУДПСУ. – № 3 (46). – 2009. – С. 107–113.
2. Десятнюк О.М. Система заходів попередження та мінімізації податкових ризиків / О.М. Десятнюк // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: зб. наук. праць ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника», 2009. – Вип. 5, т. 1. – С. 257-264.
3. Калашникова Е.Ю. Управление налогово-бюджетными рисками Ставропольского края / Е.Ю. Калашникова // «Молодой учёный». Экономика и управление, 2013. – №2 (49). – С. 132-134.
4. Методичні рекомендації з моніторингу податкових ризиків, затверджені наказом Державної податкової адміністрації України від 23.10.2001 року № 428.
5. Наказ ДПСУ Про впорядкування роботи з податковими ризиками від 23 червня 2003 року №308.
6. Шевелев А.Е. Факторы, влияющие на величину налоговых рисков, 2010.
7. Щекин Д.М. Налоговые риски и тенденции развития налогового права / Д.М. Щекин // Статут, 2007. – 112 с.